

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М. С. Грушевського

Інститут історії України

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Володимир ЛИТВИН
Олексій ОНИЩЕНКО • Френк СИСИН
Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Георгій ПАПАКІН — головний редактор
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦІК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Віталій ТЕЛЬВАК
Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 10

Книга I

Серія

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ

(1924–1930)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
“СВІТ”
2015

УДК 94(477)
ББК 63.3(4 УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення
Державного комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою “Українська книга” 2015 року*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України*

Упорядкування, передмова, коментарі: Оксана ЮРКОВА

Переклад статей:
з чеської — Олена ТРЕТЯКОВА,
з російської — Світлана ПАНЬКОВА

Видавництво “Світ”

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-921-0 (Т. 10. Кн. I)

© Інститут української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України, 2015
© Інститут історії України НАН України, 2015
© Юркова О.В, упорядкування, передмова,
коментарі, 2015
© Видавництво “Світ”, дизайн та художнє
оформлення, 2015

ІСТОРИЧНІ
ТА ІСТОРИОГРАФІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ

НЕЗВІСНИЙ ЕПІЗОД З ЖИТТЯ ДОРОШЕНКА

Історіографія і ще більше красне письменство XIX і поч[атку] XX в. присвятили багато уваги Петрові Дорошенкові — зробили з нього одну з найпопулярніших постатей української історії. Але вся увага зосереджується на трагічній десятилітці його гетьманства. Попередня ж діяльність відомо незвичайно мало — хоча було б дуже цікаво її знати. Тому все, що можна знайти з його попереднього життя, варте того, щоб його зібрати і висвітлити. В отсій замітці я хочу спинитися на однім досі невідомім епізоді його діяльності з часів Хмельниччини. Епізод сам по собі не яскравий і не влітає лаврів в його біографію, але, повторяю, все, що можна зібрати про діяльність Дорошенка перед гетьманством, варте уваги.

Діялося се літом 1655 р. серед комбінованого українсько-московського наступу на землі Польщі-Литви. Головна українська армія під проводом самого гетьмана наступала на Галичину. Північна армія під проводом “гетьмана сіверського” Івана Золотаренка вела операції в районі горішнього Дніпра і Березини; частина сього сіверського війська стояла під Старим Биховом (на Дніпрі, понижче Могилева), що завзято боронився й не піддавався козакам, розбиваючи їх плани прилучення до козацької території сих горішньодніпрянських країв. Царська армія заходила коло Більна. Між гетьманською кватирою і царською ставкою йшли часті пересилки. Відносини не визначалися щирістю. Позначалась уже цілком ясна глибока розбіжність між українською політикою, що ставила своїм завданням приєднання до козацької України західних українських земель і Білорусі та утворення з них одної українсько-білоруської держави під протекторатом Москви, Туреччини і, може, ще якихось держав, — і політикою московською, що ставила широкі плани експансії в землях Литви-Польщі, в краях балканських, і в землях білоруських і українських хотіла бачити прості провінції, такі самі, як старші надбаня Московського царства. Але, власне, чим менш було щирості, тим більш і уряд український і уряд московський старалися тушувати сю розбіжність, що відбивалась дуже шкідливо і на воєнних операціях, і на дипломатії, і на внутрішній політиці обох держав, і надробляли брак щирості різними зверхніми етикетальними зносинами. Гетьман і цар сповіщали один другого через окремі посольства про свої операції і воєнні успіхи; гетьман посилав цареві визначніших полонеників і “язиків” — з котрих можна було щось довідатись; цар платив дарунками, соболями, “милостивими словами” і “похвалами” за вірну службу: щомісяця або й частіше були такі пересилки. З козацької сторони їздило звичайно десять і більше людей: кілька з старшини, кілька з заслуженіших і рядових козаків, що при сій нагоді одержували цінні дарунки, гроші, а при тім вели й ріжні торговельні та фінансові операції, тому охочих до таких подорожей було багато і визначення до них було виявом гетьманської ласки.

Так от на початку липня (в останніх днях червня старого стилю, як каже звідомлення) призначив гетьман на шефа такого посольства Петра Доро-

шенка. Мало воно відвезти цареві гетьманського листа і “вістові письма” — звідомлення про операції козацького війська і вісті, одержані в гетьманським штабі, та двох “німців” з польського війська, т. зв. “язиків”, для інформації московського штабу: один називається капітан Давид, а другий — Матус; взято їх у битві під Межибожем. В “товаришах” з Петром Дорошенком їхав його брат Федір, три сотники і сім рядових козаків — посольство було досить репрезентативне. В розпитах Петро Дорошенко назвав себе “наказним полковником” — на жаль, без пояснення, де саме він полковникував (взагалі відомості про посольство — як видно з нижче поданих документів, дуже скупі, а самі акти посольства пропали).

Дорошенко з товаришами поїхав на Старий Бихів, де стояв козацький табір, і відти козацький полковник Курбацький взявся відпровадити їх до московського війська, щоб дістатися до царської ставки. Але хоч Курбацький повів їх нібито доволі обережно, не зближаючися до неприятельського війська, що трималося в Старім Бихові, сталося нещастя — бихівська розвідка їх підстерегла, напала в дорозі і погромила сю експедицію: відбила бранців, що віз Дорошенко, забрала дипломатичну кореспонденцію і все, що було, тільки самі з душею втекли назад до козацького табору, де лишився старшим полковник Косинський (що сталося з Курбацьким, невідомо). Косинський відправив їх до найближчого московського табору, що стояв на Березині під проводом кн[язя] Олексія Трубецького, а той повідомив про сю неприємну пригоду царя. В ставці дано розпорядження — дати сим нещасливим послам жалування прикладом попередніх і відправити назад до гетьмана. Від царя виписано листа з повідомленням про все, що сталось. На великий жаль, в усій кореспонденції від самого Дорошенка нема нічого: все пишуть за нього інші. Але з огляду на його славне ім'я подаємо сю кореспонденцію (разом з актами інших українських посольств сих років вона збереглася в архіві московського сибірського приказу тому, що соболів послам видавано з його сибірської скарбниці: сибірські соболі, що збиралися від сибірської людності, служили замість монети в усяких дарунках тощо).

І. Одписка Ол.Трубецького, одержана в ставці 14 серпня с[тарого] с[тилю].

Августа в 4 день приехали к нам, холопом твоим, на стан на реку Березину на Слуцкую сторону Запорозского войска гетмана Богдана Хмельницкаго посланец Петр Дорофеев с товарищи. А сказали, государь, нам, холопом твоим, они Петр с товарищи: ехали де, государь, они к тебе, вел[икоу] гос[ударю], от гетмана от Богдана Хмельницкаго с вестовыми писмами; да с ними ж де, государь, послал к тебе, вел[икоу] гос[ударю], гетман Богдан же Хмельницкой взятых на бою в языцех немец дву человек: капитана с товарищем. И приехали де, государь, они к Старому Быхову в городок к черкасскому

полковнику к Самойлу Курбацкому. И Курбацкой-де повел их из городка своего блиско города неопасно; і быховцы-де, государь, вышед ис Старово Быхова их побили, и те вестовые письма и дву языков, которых послал было к тебе, великому государю, с ними гетман Богдан Хмельницкой, — у них взяли в Быхов. И они-де, государь, с того погрому прибежали в городок к черкасскому ж полковнику к Ивану Косицкому; и Косицкой-де отпустил их к нам, холопом твоим. Да того же числа прислал к нам ис-под Старово ж Быхова черкасской полковник Иван Косицкой листок о том же погроме. И мы, холопи твои, гетмана Богдана Хмельницкого посланца Петра Дорофеева с товарищи отпустили к тебе, государю...”

II. Лист полковника Івана Косинського до кн[язя] Ол. Трубецького. (“Список з белорусского письма”).

Мой многомилостивый пане гетмане Трубецкии и добродейо мой великий! Ведомо чиню твоей милости: ехали посланники от его милости пана гетмана Хмельницкого с вязнеми до его царского величества, а приехали до полку пана Курбацкого и проводил до нашего полку. Те неизбежные люди вышед из Быхова тех вязней отняли и листы гетманские взяли. А нам пан Курбацкии никаковы ведомости не учинил наперед, чтоб мы вместе с ним провели тех посланников; дали нам ведомость с погрому помощи просячи. Мы вседши на лошади с полковником твоей милости, а с моим товарищем, как могли помочь чинили. Я прошу твоей милости, изволь твоя милость тем посланником письмо дати до его царского величества и хлеба им не возбранить, и верити им во всем. И прошу твоей милости, изволь до тех людей милостив быти. Посем твоей милости отдаюся. Дан с табору Варкалабовского лета 1655 г. июля 30 дня. Всего добра желательный Иван Косинский полковник гетманский.

III. Лист царя до Б[огдана] Хмельницкого (чорновик).

Повный царский титул — “нашего ц[арского] в[еличества] войска Запорожскаго гетману Богдану Хмельницкому и всему войску Запорожскому наше ц[арского] в[еличества] милостивое слово. В нынешнем во 163-м году августа в 14 день писали к нам, вел[ико-му] гос[ударю], нашего ц[арского] в[еличест]ва бояре и воеводы: ближней боярин и наместник казанской князь Алексей Никитич Трубецкой с товарищи: Августа-де в 4 день приехали к ним на реку Березну на Слуцкую сторону нашего ц[арского] в[еличества] твои, гетмана Богдана Хмельницкого, посланцы Петр Дорошенко с товарищи; а сказали им бояром нашим и воеводам, что послал их к нам, вел[ико-му] гос[ударю], к нашему ц[арскому] в[еличест]ву, с весто-

вими писмами и со взятими языки з двумя человеки немцы нашего ц[арского] в[еличест]ва ты, гетман Богдан Хмельницький. И как-де они приехали под Старой Быхов в городок нашего ц[арского] в[еличества] войска Запорожского к полковнику к Самойлу Курбацкому, а Курбацкой-де повел их из городка і не близко города. И быховцы вышед из Старово Быхова товарищев их, казаков, побили и те вестовые писма и дву языков у них взяли в Быхов. И они-де, Петр с товарищи, с того погрому прибежали в городок нашего ц[арского] в[еличества] войска Запорожского к полковнику к Йвану Косицкому. И Косицкой-де прислал их к нам нашего ц[арского] в[еличества] бояром и воеводам. И они, бояре наши и воеводы, прислали их, Петра с товарищи, к нам, вел[ико]му гос[ударю], к нашему ц[арскому] в[еличест]ву.

А Петр Дорошенко с товарищи в Посольском Приказе сказали: в нынешнем-де во 163-м году в ыюне месяце в последних числах послал их к нам, вел[ико]му гос[ударю], к нашему ц[арскому] в[еличест]ву с листом и с вестовыми писмами и со взятими языки з двумя человеки немцы ты, нашего ц[арского] в[еличест]ва гетман Богдан Хмельницький. А те-де языки взяты были на бою в Межибоже, а имяны те языки — капитан Давыд, а другой Матус. И как-де они приехали в Черкаской городок к полковнику к Самойлу Курбацкому, и полковник-де Курбацкой повел их, і не близко города Старово Быхова; и быховцы де выбежав из Старово Быхова скорым делом их побили, и лист твой, гетмана нашего, и вестовые писма у них взяли, и тех языков отбили. А они-де, Петр с товарищи, 17 человек, с того погрому ушли в Черкаской же городок к полковнику к Йвану Косицкому, а Косицкой отпустил их нашего ц[арского] в[еличест]ва к бояром и воеводам: к ближнему боярину и намеснику казанскому ко князю Алексею Никитичю Трубецкому с товарищи. А они, бояре наши и воеводы, отпустили их к нам, вел[ико]му государю. И мы, вел[ики]й гос[ударь], наше ц[арское] в[еличест]во, пожаловав их, Петра с товарищи, нашим государским жалованьем, отпустили к тебе. Писан в нашем государском походе на стану нашего ц[арского] в[еличества] в городе Вильне. Лета 7163-го августа в 16 день.

IV. “Написано в доклад: В нынешнем во 163-м году августа в 14 день писали ко государю царю и в[еликому] кн[язю] Ал[ексею] Мих[айловичу], всеа В[еликой] и М[огучей] Росии самодержцу, боярин и воеводы князь Алексей Никитичь Трубецкой с товарищи, и прислали войска Запорожского гетмана Богдановых посланцов Хмельницкого Петра Дорошенка с товарищи 12 человек. А ехали-де те посланцы к вел[ико]му государю от гетмана с вестовыми писмами и с языки к черкасскому полковнику к Курбацкому, и Курбацкой

повел их мимо города. И вышел из Быхова многие люди их, посланцов, побили и лист гетманской и вестовые писма и языков у них отбили; а языков де с ними было 2 человека немец.

А посланцы: Петр Дорошенко — сказался полковником наказным, да брат его родной Федор, да 3 человека сотников, 7 человек казаков. А в роспросе сказали тож, что и в отписке бояр и воевод князя Алексея Никитича Трубецкого с товарищи написано.

Да с ними ж прислан в провожатых ис-под Быхова Курбацкого полку сотник Осип Максимов да 2 человека казаков.

А что тем посланцом и провожатым дати государева жалованья на отпуске, и о том государь-царь (титул) как укажет”.

Далі виписано попередні видачі гетьманським післанцям, а на окладках резолюція:

“163 [года] августа в 16 день государь пожаловал — велел дать своего государева жалованья на отпуск гетманским посланцам: Дорошенку две пары соболей — пара в 8 руб., пара в 7 руб.; брату его пара соболей 5 руб.; сотникам трем человекам по паре соболей, по 4 рубли пара; казакам 2 чел. по паре по 2 рубли пара, одному пол — 2 рубли пара; трем человеком по паре на 4 алтын пара, одному человеку пара рубль; денег всем 12 рублев.

Курбацкого сотнику Анисиму Матвееву пара соболей 4 рубли; казакам двум человеком по паре соболей по рублю пара; денег всем три рубли”.

Додам, що сей інцидент не відбився на репутації Дорошенка і зимою 1656/1657 р. вислано його ще в важнішій місії — договорюватися з королем шведським. Але й сим разом він не мав щастя: дорогу заступило польське військо, і Дорошенко з товаришами вернулися назад¹. Можливо, що інцидент 1655 року зробив його обережним аж надто.

¹ “Акты, [относящиеся к истории] Южной и Западной России”, [т.] III, с. 572*.

с. 421–422 ...*В.В.Дубровський* ... (“Про вивчення взаємин України та Туреччини у другій половині XVII ст.”, “Сх[ідний] світ”, 1928, № 5) — упорядником виправлено рік видання (у першодруку було зазначено 1929 р.).

с. 422 ...*Харківський інститут сходознавства*... — Український науково-дослідний інститут сходознавства (з вересня 1931 р. — Український науково-дослідний інститут Близького Сходу) — науково-дослідна та навчальна установа в системі Наркомату освіти УСРР, а з 1932 р. — в системі Всеукраїнської асоціації марксо-ленінських установ (ВУАМЛІН), діяв у Харкові у 1930–1933 рр.

...*Київська академічна комісія тюркологічна*... — Тюркологічна комісія як окрема структурна установа у складі ВУАН була створена згідно з постановою президії ВУАН 1 грудня 1929 р. Хоча у штаті Тюркологічної комісії був лише один науковий співробітник, що не дозволяло розгорнути повноцінну наукову роботу, ця інституція здійснила два значні видання — “Тюрки, їхні мови та літератури. I. Тюркські мови. Вип. 2” (“Збірник Історично-філологічного відділу ВУАН”, № 105) та “Студії з Криму” (“Збірник Історично-філологічного відділу ВУАН”, № 89). В обох випадках у грифі видань присутня вказівка “Тюркологічна комісія № 2” для уникнення плутанини з Комісією для вивчення україно-турецьких історичних взаємин, що діяла у складі ВУНАС. Академічна Тюркологічна комісія була розформована під час структурної реформи ВУАН на початку 1930-х рр.

...*колишнього Константинопольського “Русского археологического института”*... — Російський археологічний інститут у Константинополі (РАІК) був урочисто відкритий 26 лютого 1895 р. після затвердження у 1894 р. російським імператором Олександром III Статуту Інституту та його штату. Діяльність РАІК була припинена у грудні 1914 р. у зв’язку з початком Першої світової війни, коли турецький уряд конфіскував невезене майно Інституту та його музею. У 1920 рр. Інститут був офіційно закритий.

...*отримав від проф. Рипки відбитку його другої статті (з червня 1930)*... — йдеться про статтю: *Rypka J. Weitere Beitrage zur Korrespondenz der Hohen Pforte mit Bohdan Chmel' nyc' kuj // Archiv Orientalni. — Prague, 1930. — Vol. 2. — S. 262–283.* На цю статтю М.Грушевським була підготовлена рецензійна замітка, проте надрукована за життя вченого вона не була. Див.: Рецензія М.С.Грушевського для часопису “Україна” на публікацію Я.Рипки документів з історії українсько-турецьких відносин. *Weitere Beitrage zur Korrespondenz der Hohen Pforte mit Bohdan Chmel' nyc' kuj, von J.Rypka (Archiv Orientalni — Journal of the Czechoslovak Oriental Institute, Prague, vol. II, № 2, June 1930, s. 262–283) // Сохань П.С., Ульяновський В.І., Кіржаєв С.М. М.С.Грушевський і Academia. Ідея, змагання, діяльність. — К.: Інститут української археографії, 1993. — С. 314–316.*

Детальніше про згадані М.Грушевським документи та статті Я.Рипки див.: *Федорук Я.* Невідома стаття Івана Крип’якевича про українсько-турецькі взаємини 1648–1657 років. Коментарі [до статті І.Крип’якевича “Турецкая политика Богдана Хмельницкого”] // Український археографічний щорічник. — К., 2006. — Вип. 10/11. — С. 187.

Незвісний епізод з життя Дорошенка

Перша публікація: Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Т. С: Ювілейний збірник на пошану акад. Кирила Студинського. Ч. II: Праці історичні. — Львів, 1930. — С. 273–241. Підпис на початку статті: *Михайло Грушевський (Київ)*. Дата не зазначена.

Подається за першодруком.

с. 427 *“Акты, [относящиеся к истории] Южной и Западной России”, [т.] III,*
с. 572 — М.Грушевський посилається на документ: Статейный список окольного Федора Бутурлина и дьяка Василия Михайлова, посланных к гетману Богдану Хмельницкому для разведывания о дружбе гетмана с шведским королем и с венгерским князем Ракоцием и о посылке к последнему козацкого войска с полковником Антоном Ждановичем для разорения польских городов и для доставления ему польской короны, и проч. // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. — Т. III. 1638–1657. — СПб.: В типографии П.А.Кулиша, 1861. — С. 554–589.

ЗМІСТ

	с. текстів	с. ком.
<i>О.Юркова</i> “...ВЕРНУВСЯ НА РАДЯНСЬКУ УКРАЇНУ, ДО КИЄВА, СПОДІВАЮЧИСЬ ПОВЕСТИ ІНТЕНСИВНУ НАУКОВУ РОБОТУ...”	V	
ІСТОРИЧНІ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	1	
П'ятдесят літ “Исторических песен малорусского народа” Антоновича і Драгоманова.	3	428
Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання.	19	432
Костомаров і Новітня Україна. В сорокові роковини	32	435
Впливи чеського національного руху XIV–XV в. в українськiм житті і творчості як проблема досліду. Кілька заміток і дезідерат.	58	438
Місія Драгоманова.	69	440
Ганебній пам'яті	104	446
Апостолові праці	111	448
Постриження й інші обряди, відправлявані над дітьми й підлітками. ...	137	453
Відродження французької соціологічної школи.	143	454
Порайонне історичне дослідження України і обслідування Київського вузла	151	456
Соціально-традиційні підоснови Кулішевої творчості	173	458
В двадцять п'яті роковини смерті Ол.М.Лазаревського. Кілька слів про його наукову спадщину та її дослідження	219	464
Історія слов'янських літератур — фікція чи необхідний науковий постулат?	238	469
“Малороссийские песни” Максимовича і століття української наукової праці	244	470
Сто літ українського народництва	260	474
З соціально-національних концепцій Антоновича.	267	476
З публіцистичних писань Костомарова.	288	480
Техніка і умілість палеолітичної доби в нахідках Мізинського селища. ...	314	487
Чернігів і Сіверщина в українській історії. Кілька спостережень, здогадів і побажань	335	488
Об'єднання східного слов'янства та плани експансії на Балканах у 1654–1655 роках	351	490
Велике діло	356	497
До історії Переяславської Ради 1654 року	365	499
Сулиминє військо в 1654 році.	373	507
Етнографічне діло Костомарова	377	507

Три академії	399	515
Ювілей львівських “Записок” і постулату Української академії наук	413	518
З приводу листування Б.Хмельницького з Оттоманською Портою	418	520
Незвісний епізод з життя Дорошенка.	423	522
КОМЕНТАРІ		428
ПОКАЖЧИК ІМЕН		524

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 10. Книга I

Серія “Історичні студії та розвідки”
(1924–1930)

Редактор	<i>І.Савлук</i>
Художнє оформлення	<i>С.Іванов</i>
Технічний редактор	<i>І.Сімонова</i>
Коректор	<i>В.Гоменюк</i>

Формат 70×100/16. Папір офс. Гарн. Асадему. Офс. друк.
Ум. друк. арк. 48,6. Обл.-вид. арк. 42,0.
Тираж 5000 пр. Зам. № .

Державне підприємство
“Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014 р.
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк Державне видавництво “Преса України”
03047 Київ, пр-т Перемоги, 50
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № .

- Г91 **Грушевський М.С.**
Твори: У 50 т. / редкол.: П.Сохань, Г.Папакін, І.Гирич та ін. — Львів : Світ, 2002 —
Т. 10. Кн. I : Серія “Історичні студії та розвідки” (1924—1930) / упор. О.Юркова. — 2015. — 600 с.
ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-921-0 (Т. 10. Кн. I)

Перша книга десятого тому 50-томного зібрання творів М.Грушевського продовжує серію “Історичні студії та розвідки”. У книзі вміщені 28 статей з історії України, української історіографії, соціології та етнології, що були написані визначним українським істориком у 1924—1930 рр. в радянській Україні та опубліковані у виданнях Всеукраїнської академії наук та за кордоном. Статті, надруковані М.Грушевським вперше іноземними мовами, подаються у книзі у перекладі на українську та мовою оригіналу.

Видання розраховане на істориків, соціологів, етнографів, археологів та всіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-921-0 (Т. 10. Кн. I)